

UOT: 821.512.162.09

Ədəbiyyat nəzəriyyəsi

Vüsəla Mirzəyeva*

XX ƏSR BƏDİİ-ESTETİK FİKRİNDƏ MAGİK REALİZM PROBLEMI

Xülasə

Məqalədə magik realizm metodunun ədəbi-bədii hadisə kimi təkcə dünya ədəbiyyatşünashlığında deyil, ümumiyyətlə, XX əsr humanitar fikrinin inkişafında müstəsna rolundan və onun müasir nəsrdə nəzəri əsaslarından bəhs olunur. Həmçinin təbii və fəvqəltəbii, normal və paranormallığın sintezində sənətkarların bu estetik yeniliyi mifopoetik düşüncə forması kimi qəbul etməsi barədə dolğun və əsaslı fikirlər araşdırmağa cəlb olunmuşdur. Avropa avanqardizmi və müəyyən etnik-millət mədəniyyət sistemindən qaynaqlanan magik realizm prinsipləri, əslində şəxsiyyətin və insanı münasibətlərin mürəkkəbliyini və ziddiyyətliliyini işıqlandırmağa müvəffəq olan unikal vasitəyə çevrilməsi barədə mülahizələr də məqalədə öz təsdiqini tapır.

Açar sözlər: Frans Roh, Massimo Bontempelli, postekspresionizm, surrealizm, magik realizm

Giriş. Bədii fikrin inkişafı tarixinin hər yeni mərhələsi dövrün mənəvi məzmununda dəyişikliklərə reaksiya kimi qiymətləndirilmişdir. Bu isə öz növbəsində XX əsr dünya mədəni paradigmasının radikal şəkildə dəyişməsinə, ədəbi-bədii, fəlsəfi fikirdə yeni-yeni anlayışların meydana gəlməsinə zəmin yaratdı. XX əsr humanitar fikrində multikultural və milli-mədəni dəyərlərin bir araya gəlməsi, sinfi fərqliliyin – elitar mədəniyyətlə kütlə mədəniyyətinin qaynaq-qarışması bədii yaradıcılıq prinsiplərinin dinamik inkişafını təmin etdi. Bu baxımdan digər mədəni-sosial, siyasi və ideoloji hadisələr kimi, bədii ədəbiyyat da cəmiyyətin global problemlərini orijinal bədii prinsiplərlə təsvir edərək təkcə müəyyən xalqın milli mədəniyyəti üçün deyil, eləcə də dünya bədii fikrində mütərəqqi yaradıcılıq prinsiplərinin təməlini qoydu.

İncəsənətdə fərqli təsəvvürlər sistemində təəcəssüm olunan və tamamilə yeni məna kəşf edən bir dünya modeli yarandı. Sənətkarlar realistik və modernist estetikanın prinsiplərinin vəhdətində təsvir olunan reallığa fərqli görmə bucağından nəzər yetirməyə başladılar. Magik

elementlərin dünyanın realistik mənzərəsinə daxil edilməsi, realizmin fərqli tərzdə, hətta aşırı dərəcədə təsviri, bədii-estetik fikirə yeni üslubun sirayət etməsi kimi bəşə düşüldü. Sonralar universal yaradıcılıq metoduna çevrilmiş bu üslub həm incəsənətdə, həm də bədii ədəbiyyatda son dərəcə böyük potensial imkanlara malik olduğunu büruzə vermişdi. Bu metodun "magik realizm" kimi müəyyən olunması, tədqiqatçıları bu fenomenin genezisini araşdırmağa sövq etdi. İlk dəfə "magik realizm" terminini, alman tənqidçisi Frans Roh real həyat təsvirlərini yeni janrdə təəcəssüm etdirən rəssamların əsərlərini dəyərləndirərkən işlətdi. İvan Albrayt, Paul Kadmus, Corc Tuger kimi istedadlı rəssamların əsərlərində fantastikadan daha çox postekspresionizmin xüsusiyyətlərini üzvi vəhdətdə birləşdirərək kətanboyama sənətində təsbit etdilər.

XX əsrin əvvəllərində magik realizm anlayışı məhdud məkanda (Almaniyada) və məhdud estetik çərçivədə (yalnız postekspresionizmle bağlı) dərk olunurdu. 20-ci illərin sonlarına yaxın müasir incəsənətdə və ədəbiyyatda mövcud yenilikləri izləyən avropalı tədqiqatçılar bu termini digər bədii estetik hadisələrin müxtəlif sa-

*Azərbaycan Dillər Universiteti. E-mail: vusale.mirzayeva.31@mail.ru

hələrinə şamil etməyə başladılar.

1926-cı ildə Avropa mədəni-ruhi durumun bədii ədəbiyyatda və incəsənətdə olduğu kimi təsvirini göstərməyə çalışın, bədii-estetik fikrin ifadəsində müəyyən rolunu olmuş italyalı yazıçı və tənqidçi Massimo Bontempelli, bu məqsədi üçün magik realizm metodunu unikal vasitə kimi təqdim edir. Magik realizmin estetikasında, sürrealizm və avangardizmə yaxın prinsiplərin cəmləndiyini təsdiqləyən tənqidçi, bu metodun əsas mahiyyətini maddi ələmlə insan arasında həqiqi əlaqənin mövcud olduğunu müəyyənləşdirmək və reallığın gizli tərəflərinə nüfuz edə bilmək bacarığında görürdü. M. Bontempelli belə hesab edirdi ki, insanın dünyası iki gerçəklik – xarici və daxili ələmlərinin üzərində qurulmuşdur. Hər iki dünya adekvat təmaslar və münasibətlər sistemi üzrə qurulmadığından, onların arasında ziddiyyətlər mövcuddur. Onların vəhdətə girməsi, hər iki ələmin yerdən qurulmasına, birləşərək sinkretik vəhdətə mövcud olmasına səbəb olur. Bu isə insanın hər iki dünyada öz yerini müəyyən edə bilməsinə şəraitin yaranması anlamına gəlir. Sənətkar bu prosesi kənardan izləməməli, öz əsərlərində "maddi ələmi" və "xəyali ələmi" əlaqəli şəkildə təqdim etməyi bacarmalıdır. M. Bontempelli müəllifin təxəyyülünü əhəmiyyətli hesab edir yalnız bu formada ədəbi-bədii yaradıcılıq prosesini səciyyələndirir. Onun fikrinə görə, müəllif müasir dövrün tələblərinə nəzərə almaqla yeni miflər və rəvayətlər yaratmalıdır. Çünki keçən əsr romantiklərinin iddiasında olduqları "ikili dünya" konsepsiyası XX əsrdə də aktualdır.

Magik realizm bədii ədəbiyyatda mövcud digər yaradıcılıq metodlarına xas prinsipləri özündə birləşdirir, hətta elmi cəhətdən də onlardan fərqlənir. Belə ki, romantizm də, realizm də gerçəkliyin təsvirinin bədii ifadəsində yazıçı təxəyyülünün məhsulu olan uydurma reallıqla vəhdətə verilir. Gerçəklik və uydurma hər bir bədii yaradıcılığın tərkib hissəsini əsasını təşkil edir. Sənətkar gerçəkliyi müşahidə edərkən onun hər hansı bir mənada önəmliyini qabartmaq üçün bədii təsvirə uydurduğu məqamları əlavə edir. Rəsmində uydurma məqamına tabe olan gerçəklik, realizmdə əksinə – uydur-

ma gerçəkliyin fonunda ört-basdır edilir. Yazıçı təxəyyülünün prinsiplərinə XX əsr ədəbiyyatında fərqli formada yanaşılır. Məsələn, modernist ədəbiyyatda müəllifin mövqeyi əsas götürüldüyündən, reallıq və uydurma arxa planı təqdim olunur. Lakin magik realizmdə üzvi vəhdətə verilən reallıq və uydurma lazımı anda özü-özünü müstəqil substansiya kimi büruzə verirlər.

Sənətkarın təxəyyülünün həqiqi reallıqla, gündəlik həyatda insanların duyğularını təsvir etməkdə bir araya gəlməsini Bontempelli sənətkarın bədii gücünün xüsusiyyəti kimi səciyyələndirir. Onun fikrinə, reallığın üstü açılmamış sirlərlə dolu digər tərəfi də mövcuddur. Bədii əsərdə gerçəkliyin çəşirdiği qəhrəman həyatın əzərlədiyi "sürpizlərə" üz-üzə qalır və heç bir sənətkarın təxəyyülünün gücü onları uyğunlaşdırmaq bacarığına malik deyil. Bontempelli özündən sonra ərəsəy gəlmiş XX əsr dünya ədəbiyyatı ilə tanış olmasa da, virtual şəkildə bu dövrün əsas problematikasını duya bilməmişdir. Bu əsərlərdə gerçəklikdə yaşananlar həqiqətən də insan təxəyyülünün fəvqində duran hadisələrdir, lakin bu hadisələr heç də qeyri-adi deyil, əksinə, hər gün yaşadığımız həyatın bədii əksidir. Bontempelli bu cür qatmaqarışığı həyatı dərk etmənin yeganə çıxış yolu kimi yalnız magik realizm prinsiplərinin tətbiqində görürdü. Bu hadisələr bu fenomenin vasitəsi ilə qavramanın mümkün olması ideyasından çıxış edirdi. Miflik təfəkkürün gerçəklik kimi dərk etdiyi reallığa fərqli baxış bucağından (möcüzəvi) nəzər yetirmək fərqli ikili düşüncə tərzini ərəsəyə gətirirdi: həqiqi reallıq və bu reallığın gözə görünməyən sirlə xassələrinin mövcudluğu. Məsələn, ibtidai insan gerçəkliyi adekvat şəkildə dərk edə bilirdi, yəni reallığı gözü ilə görür, ona toxunur, səsinə eşidə bilirdi. Amma o bu gerçəkliyin bir çox cəhətlərini qavraya bilmədiyindən, izahı olunmayan sirlə tərəflərini mövcudluğuna şübhə etmirdi. Demək, miflik təfəkkürə malik ibtidai insan bildiyi ilə bilmədiyi, gördüyü və görmədiyi, hiss etdiyi və etmədiyi xassələrin arasında dialektik vəhdət yaratmışdı ki, bu da magik realizmin əsas mahiyyətini təşkil edirdi.

Konkret məzmununda daha çox mücərrəd mənə kəsb edən magik realizm, gerçəkliyin bədii təsvirində magik elementlərin istifadəsi zamanı formalaşmış bədii metoddur. Realistik təhkiyəyə fəvqəlbədi elementlərin daxil edilməsi, metafizika qanunları, mətnə iki – real və irreal bədii dünyaların mövcudluğu, mifoloji motivlər və folklor elementlərinin mütləq şəkildə istifadə, təbii və qeyri-təbii hadisələrin təsvirində müəllifin mövqeyinin aşkarlanmaması, təhkiyədə karnaval elementlərinin mövcudluğu, ənənəvi zaman və məkən anlayışlarının nisbi xarakter daşması, mətnə qeyri-adi obrazlar və hadisələrin real təsvirinin köməyi ilə sehr ələminə səyahət etmək effektinin yaradılması, nəsilərlərə əlaqə, intuitiv qərarlar vermək bacarığı, inestet, batıl inanclar və dualara inan, kollektiv təhtəşlər, tarixi hadisələrin alternativinin yaradılması və bütün bu elementlərin vəhdətə verilməsi cəhdi magik realizmin əsasını təşkil edən prinsiplərdəndir. Bədii ədəbiyyatda "magik realizm" anlayışını ilk dəfə fransız tənqidçisi Edmon Jalü (1931) istifadə etmişdir. Onun fikrinə görə, "Magik realizmin rolu reallıqda qəribəlikləri, lirikliyi, hətta fantastikliyi axtarıb tapmaqdan ibarətdir. Bu elementlərin sayəsində gündəlik həyat poetik, sürrealist və hətta simvolik dəyişikliklərin vasitəsi ilə izah olunur" [1].

Edmon Jalü "magik realizm" haqqında lakonik söylədiyi bu tərifində demək olar ki, XX əsrin əvvəllərindən bu yana nəzəri və bədii fikirdə mahiyyəti hələ tam dəqiq olunmayan meyillərin və ədəbi istiqamətlərin tam özəyində mövcud olduğu barədə fikir söyləmişdir. Reallıq möcüzəvi, möcüzə isə reallıq kimi qəbul olunur. Bu haqda rəşional düşüncə tərzinin hökmranlığı celdiyi XVIII-XIX əsrlər ədəbiyyatında mülahizə yürütmək nanki qeyri-mümkün, xəyal edilməsi belə mümkün görünməyən məsələ idi. Lakin XX əsr dünya ədəbiyyatında şüurun alt qatında yerləşdirilmiş informasiyanın şüurun üst qatlarına bürüzə verməsi gerçəkliyə münasibətinin əsas istiqamətini müəyyən etmişdir. Heç də təsadüfi deyildir ki, tənqidçi öz həmmüasirləri F. Trommler, M. Bontempelli kimi "magik realizm" anlayışını XIX əsrin sonu, XX əsrin əvvəllərində yaranmış modernist ten-

densiyaların əsas bədii konsepsiyalarını poetik xüsusiyyət kimi qəbul etmişdir. Sürrealizm, postekspresionizm, avangardizm və daha çox simvolizmin estetikasında magik realizm prinsiplərinin cəmləndiyini vurğulayan Edmon Jalü "magik realizm" anlayışını bədii ədəbiyyatda tətbiq etdi. Bununla o, bütün bu modernist cərəyanların invariant xüsusiyyətini üzə çıxartdı və fərqli estetik prinsiplərə malik cərəyanların bədii metod kimi dəyərini üzə çıxartdı. Fantastikadan daha çox postekspresionizm və sürrealizmin elementləri əks olunan magik realizmdə gerçəklik, vizioner, "irreal" formada təqdim olunur. Herman Kazakın fikrinə görə, "Sürrealizm, magik realizm – qeyri-rəşional poetikamın bu fenomeninə nə ad qoyursunuzsa qoyun, ekspresionizmdə olduğu kimi, onun bədiliyini, ifadəliyini, xəyrini, ahəngliyini qoparıb atmaq mümkün olmayacaqdır!" [2]. Herman Kazakın yanaşmasında fərqli olaraq, Frank Trommler bu fenomenin izahını daha daqıq, daha mənəti-qəyüğün şəkildə açıqladı: "II Dünya müharibəsindən sonra köhnə ədəbi ənənələrə magik realizm adıyla ikinci nəfəs verildi. İstər nərsədə, istərsə də nəzmdə postekspresionizmin və sürrealizmin poetik xüsusiyyətləri magik realizmə cəmləndi [3, s.5].

XX əsrdə baş verən sosial-siyasi hadisələr, I və II Dünya müharibələri, demək olar ki bütün Avropa və Latın Amerikasını ölkələrində tüğyan edən Vətəndaş müharibələri, fərqli insan təfəkkürünün formalaşmasına səbəb oldu. Mövcud cəmiyyətdə onu əhatə edən reallıq yədi münasibət göstərən özgələmiş insan tipi bədii ədəbiyyatda da əks olunmağa başladı. Özgələmiş dünya ilə üz-üzə duran insan, ibtidai insanın atavizm nazariyası nəticəsində itirdiyi xüsusiyyətləri bir növ faciəvi şəkildə yenə şəraitdə qazanmağa məcbur oldu. Lakin XX əsr elmin müxtəlif sahələrində inkişafı insana gerçəkliyi daha daqıq və daha dərin görməyə imkan verirdi. Özgələmiş insan özgələmiş gerçəklik ilə olan münasibətlər sistemini pozaraq, onları kompleks şəkildə deyil, bir-birindən təcrid olunmuş halda müşahidə edir və dəyərləndirirdi. M. Bontempellinin fikrinə, yalnız gerçəkliyi hər iki tərəfi ilə, real və təxəyyülümüzdə cəmləndirdiyimiz magik prinsiplərin tətbiq olundu-

ğu dünya ilə vəhdətdə görmək mövcud vəziyyətdən yeganə çıxış yoludur. Lakin fərqli dünyagörüşləri, təfəkkür formaları italyalı tənqidçinin bu fikrini birmənalı şəkildə qəbul etməyə imkan vermedi.

İspanidilli ölkələrin magik realizmlə tanışlığı isə 1921-ci ildə ispan filosofu və ədəbiyyatşünası Xose Orteqa-I-Qassetin, Frans Rohun "Postekspressionizm: magik realizm" kitabını alman dilindən ispan dilinə tərcüməsindən sonra başladı. Bu dönmə tarixə latınamerikan ədəbiyyatında bu günə qədər davam edən magik realizm ənənələrinin başlanğıc tarixi kimi düşdü [4]. Daha dəqiq desək F.Rohun bu kitabını ilk tərcümə edən ispaniyalı mütəfəkkir Xose Orteqa-i-Qasset magik realizm fenomeninin özünün intellektual süzgecindən keçirərək möhöz ispan düşüncə tərzinə uyğunlaşdırılmış şəkildə təqdim etmişdir. Bunun nəticəsi olaraq, bu bədii metod Latın Amerikasının ölkələri ədəbiyyatına yol açmışdır. Bu yolda ona Şərq və Qərb mədəniyyətlərinin, iki fərqli mədəni, tarixi, dünyaların, dini konsepsiyaların mübadilə aparmasından bəhrələnən ispan ədəbiyyatı vasitəçilik etmişdir. Kökündə yunan, Roma və müəyyən mənada yəhudi dünya duyumunu ehtiva edən islam mədəniyyəti və ilkin ibtidai magik dünya modelinin elementlərinin daşıyıcısı qismində çıxış edən xristian dünyası. Sintetik xarakterə malik ispan mədəniyyəti və incəsənəti dünyanın realistik mənzərəsində rast gəldiyi romantik qorubəliyo magiyanın müxtəlif, rəngarəng xüsusiyyətləri ilə don geydirirdi.

Latın Amerikasının ölkələrinin sənətkarları, "gerçəkliyə" bontempellisiyağı" münasibəti" fəhmli qəbullanaraq, magik realizmin ortaya qoyduğu prinsipləri öz yaradıcılıqlarında tətbiq etməyə cəhd göstərdilər. Faktiki olaraq, bu müəlliflər bütün əsərlərində magik realizm yaradıcılıq prinsiplərindən çıxış edərək özgələşmiş insanla özgələşmiş dünya arasında əlaqələri bərpa etməyə çalışdılar. Lakin Qərb rəşional düşüncə tərzinin Avropa ədəbi mühitində əsas təsiredici qüvvə kimi müəyyənəlməsi xeyali ələmlə maddi ələm arasında münasibətlər sistemini nəinki bərpa edə bilmədi, əksinə onların arasında dərin uçurumun olduğunu üzə çıxartdı

və bu sənədə sayların uğursuz olacağına öncədən öz fikrini bildirdi.

Latın Amerikasının ölkələrinin ədəbiyyatında qeyri-adi, fantastik realizm sənəyyələndirmək üçün bu termindən ilk istifadə edən Arturo Uslar-Pyctri (1948) latınamerikan magik realizminin ideoloji əsaslarının məxsus olduğu xalqın milli məənəvi dəyərlərinin bənzərsizliyini sübut etmək prinsipi üzərində qurulduğunu fikrini təsdiqləyirdi. Avropa avanqardizminin və orta əsrlər Amerika qitəsinə ayaq basmış konkistadorların xronika sənədlərində, məktublarında təsvir olunan ecazkar reallıq Latın Amerikasının magik realizminin əsas xüsusiyyətlərindəndir. Qərbi Avropa ədəbi ənənələrindən bəhrələnən və bu təcrübədən sui-istifadə edən latınamerikalı sənətkarlar digər mədəniyyətlərin fonunda öz mədəni-tarixi ənənələrini üzə çıxartmağa nail olurdular.

Ədəbi-bədii növ, janr sistemində malik, üslubi prinsipləri ətraflı şəkildə inkişaf etmiş Qərb ədəbiyyatı, Latın Amerikasında hələ mifoloji-magik mərhələsinə yaşayan yerli, əsasən şifahi xarakter daşıyan bədii-estetik dəyərlərlə üz-üzə gəldi. Latın Amerikasının müxtəlif irqilər, mədəniyyətlərin, sivilizasiyaların və inancların qaynaq-qarşılıqları məkan kimi "magik realizm" in formalaşması üçün əlverişli mənbə idi. Real həyat təsvirlərini, mifoloji və fantastik elementlərin vəhdətində göstərməyə çalışan sənətkarlar, bu metodu miflik təfəkkürün xüsusiyyəti kimi dəyərləndirdilər. Bəzi hallarda irrasional düşüncə tərzinin məhsulu kimi qiymətləndirilən magik realizm, ibtidai-mifoloji təsəvvürlər sistemində söykənən dünyanın miflik modelinin qurulmasında və onun bədii təqdimatında vasitəçi kimi çıxış edirdi.

Qərb ədəbiyyatından fərqli olaraq, latınamerikan nəsində magik realizm yaradıcı metodu ilə yazılmış bədii əsərlərdə qeyri-rəşional düşüncə tərzini idrakın dikdə etdiyi qanunları kölgədə qoyurdu. Mətdədə müxtəlif baxış bucaqları qarşı-qarşıya qoyulur: müasir insanın düşüncəsində bəzən bəsil təfəkkürə xas fikirlər yaranır, reallıq isə miflik təfəkkür prizmasından doğan zaman və məkan kimi qiymətləndirilir. Magik realizm latınamerikalı yazıçıların yaradıcılığında böyük bir etnosun malik olduğu mifolo-

loji mənzərə magik təsəvvürlər kimi sistemləşir. Buna, dövrün reallığını hinduların və zəncilərin özünəməxsus dünyanı dərk etmə prizmasından baxmağa dəvət etməklə nail olur. Bədii əsərdə qitanın özünəməxsus gerçəkliyi bu magik təsəvvürlərlə üzvi vəhdətdə verilir. Latın Amerikasının magik realizminin xüsusiyyətlərini ilk olaraq, Migel Anxel Asturiyasın ("Mais adamlar", 1949), Alexo Karpentyerin ("Bu dünyanın səltənəri" 1949), Xuan Rulfonun ("Pedro Paramo", 1955), daha sonralar isə Xorxe Luis Borxesin, Qabriell Qarsiya Markesin, Oktavio Pasin, Xulio Kortazarın, Karlos Fuenqosun, Mario Varqas-Lyxosun yaradıcılığında rast gəlmək mümkündür. Latın Amerikasından olan böyük məşhur sənətkarlar öz əsərlərində qəhrəmanlarının daxili ələmini, onların dünya haqqında panteist təsəvvürlərini ələ aldığı kimi də təqdim edirlər. Dünyanın latınamerikan modelinin təsvirində adı, gündəlik həyat möcüzə ilə yanaşı verilir, ətraf ələmə magiya prizmasından baxmaq bu əsərlərin əsas ideyasını təşkil edir. Magik realizm latınamerikan ədəbiyyatının, daha dəqiq onun aparıcı janrı olan romanın yenilənməsinə, M.Bontempellinin hələ XX əsrin əvvəlində qeyd etdiyi kimi, gerçəkliyin çox vaxt nəzərə çarpmayan gizli cəhətlərini üzə çıxarılmasına zəmin yaratdı. Magik realizm prinsiplərinin uğurlu tətbiqi nəticəsində Latın Amerikasının ölkələrinin ədəbiyyatı faktiki olaraq, XX əsrin ikinci yarısından dünya ədəbiyyatında aparıcı mövqə tutdu. Müasir ədəbi prosədə öz yaradıcılıq prinsiplərini dikdə edən "yeni Latın Amerikan romanı" peyda oldu. Bu romanda milliliyin meyarı və etalonu statusunda hindu mifologiyası dururdu. Bədii söz sənətində etnoqrafik ünsürləri ifadə etmək üçün müəlliflər hətta vaxtı ilə qitəyə şəkər qamışının becərilməsinə görə gətirilən öz mifoloji düşüncə tərzləri, həyata magik münasibətləri ilə fərqlənən zənci və hinduların dünyaduyumundan dolayı çıxış edirdilər. Bu tərzdə dünyəvi stixi-

yanı dəyərləndirmək bacarığı onlarda əcdadlarının məskəni sayılan torpaqları daha ecazgar, bənzərsiz ifadədə əxz etməkdən savayı bir şeyə yaramır. Migel Asturiyasın, Alexo Karpentyerin əsərlərindəki qəhrəmanların miflik təfəkkürdən doğan həyata baxışları, rəşional avropalı şüuru ilə müqayisədə qeyri-qəti görünür. Yalnız mifoloji-kollektiv şüura malik olan bu qəhrəmanlarda şəxsiyyətin dəqradasıyaya uğraması halları baş verir. Bu səbəbi yaradan amillərin və nəticənin qarşılıqlı şəkildə bədii əsərdə təhlili, psixoloji roman janrına məxsus xüsusiyyətləri ortaya qoyur. Müəllif sivil insanın dünyaya baxışlarını bəzən ibtidai təfəkkürlə əvəzləyərək, ədəbi-bədii nümunədə gerçəkliyi miflik düşüncə prizmasından təsvir etməyə cəhd göstərir. Miflik təfəkkürün qanunları qarşılıqlı formalaşan həqiqi gerçəklik xeyali yayğınlığa mübtəla olur.

Nəticə. Bəslilik, magik realizm metodu, latınamerikan nəsrinin, ilk növbədə onun aparıcı janrı olan romanın yenilənməsinə, bu romanda gerçəkliyin çox vaxt nəzərə çarpmayan gizli elementlərinin üzə çıxarılmasına meydan açdı. XX əsrin II yarısından etibarən dünya ədəbiyyatında aparıcı mövqə tutan bu metod bir çox ölkələrin ədəbi ələminə daxil oldu və mühüm mədəni dəyişikliklər üçün bədii mənbələrə yol açdı. Mifoloji köklər, ədəbi-bədii qaynaqlar, dövrün gerçəkliyi, romandakı ideya və sənjet qatlarında əxz olunan etnik-millət ənənələrinin magik realizm prinsiplərinə uyğun formada təsviri və ədəbiyyatda əsl əsərlərin meydana gəlməsinə zəmin yaratdı. Bu əsərlərin dəyəri, dünyanın tarixinə nəzər salmaqla, yeni insani keyfiyyətlərin üzə çıxardılmasına ilə ölçülür. Həmçinin, sənətkarın tənhaqlıq və cəmiyyət, texniki tərəqi və təbiət, keçmiş və ya gələcək kimi ziddiyyətlərlə dolu bir zamanın portretini əsərdə yaratmaq prinsipi, oxucusuna tarixi, mədəni-məənəvi dəyərlərin qarşılıqlı şəkildə bir-birinə yaxınlaşması, onların bir-birini tamamlaması fikrini başa düşməyə işarə edir.

ƏDƏBİYYAT

1. http://studbooks.net/593779/literatura/magicheskiy_realizm_yavlenie_literaturnogo_soznaniya
2. H.Kasack. Antwort und Frage, Frankfurt am Main, 1961.
3. А.А.Тугин. Магический реализм в контексте литературы и искусства XX века (Феномен и некоторые пути его осмысления). М.: НИЦ славяно-германских исследований ИСЛ РАН, 1998.

4. F.Roh. Realismo mágico: Problemas de la pintura europea más reciente, trad. Fernando Vela, en *Revista de Occidente*, 1927.
5. İ.Habibbəyli. Azərbaycan ədəbiyyatı: dövrləşdirmə konsepsiyası və inkişaf mərhələləri. Bakı, Elm, 2019.

THE PROBLEM OF MAGIC REALISM IN THE LITERARY-AESTHETIC THOUGHT OF XX CENTURY

Summary

The article deals with the role of magic realism as a literary event not only in world literature, but also in the development of XX century humanist conscious and its theoretical basis in modern prose. The article also leans on the full and reasonable idea of acceptance of this esthetic novelty by authors as the form of mytho-poetical consciousness in synthesis of reality and surreality, normality and paranormality. It is proved that the principals of magic realism which appear from the European avantgardism and concrete ethno-nationalistic cultural system appear to be the unique means of putting light on difficulty and opposites among the person and human relations.

Key words: Frans Roh, Massimo Bontempelli, postexpressionism, surrealism, magic realism

ПРОБЛЕМА МАГИЧЕСКОГО РЕАЛИЗМА В ХУДОЖЕСТВЕННО-ЭСТЕТИЧЕСКОЙ МЫСЛИ XX ВЕКА

Резюме

В статье рассматривается исключительная роль магического реализма как литературно-художественного события не только в мировой литературе, но и в развитии гуманитарной мысли XX века и ее теоретических основ в современной прозе. Статья также опирается на полные и обоснованные идеи восприятия художниками этой эстетической новизны как формы мифопоэтического мышления в синтезе естественности и сверхъестественности, нормальности и паранормальности. В статье утверждается, что принципы магического реализма, вытекающие из европейского авангардизма и определенной этно-национальной культурной системы, фактически являются уникальным средством освещения сложности и противоречий между личностью и человеческими отношениями.

Ключевые слова: Франц Рох, Массимо Бонтемпелли, постэкспрессионизм, сторреализм, магический реализм